

Dorota Leśniak

Nabywanie opozycji fonologicznych w procesie rozwoju mowy dziecka według koncepcji Jakobsona

Językoznawstwo : współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze 5,
65-74

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Dorota Leśniak

Nabywanie opozycji fonologicznych w procesie rozwoju mowy dziecka według koncepcji Jakobsona

Wstęp

Ludzie, będąc istotami społecznymi, odczuwają potrzebę komunikowania się. Najbardziej typową formą tej komunikacji jest język, który jest tak codzienną umiejętnością, że proces jego nabywania jest odczuwany jako coś naturalnego i oczywistego. Problem zaczyna się pojawiać w momencie dezintegracji języka – utraty możliwości przekazywania i odbierania mowy. Proces nabywania języka przez dzieci, szczególnie jego tempo i łatwość, zawsze interesował ludzi. Chociaż pierwsze obserwacje dotyczące tego zjawiska były przeprowadzane spontanicznie i wrywkowo, to dały one podstawę do późniejszego, bardziej naukowego ujęcia tematu. Jedną z pierwszych prób takiego ścisłego podejścia do badanego przedmiotu podjął Dietrich Tiedemann¹. Nowoczesne podejście do badań dotyczących rozwoju łączy się z momentem wydania przez Williama Preyera² pracy, w której opublikował obserwacje przedstawiające rozwój mowy swojego syna. We wczesnych publikacjach zwracano uwagę głównie na kolejność pojawiania się głosek w rozwoju języka oraz na rozwój liczby słów, którymi operuje dziecko. Naukowcy starali się również odpowiedzieć na pytanie, jak przebiega rozwój języka m.in. na płaszczyźnie gramatyki³.

¹ D. Tiedemann, *Beobachtungen über die Entwicklung der Seelenfähigkeiten bei Kindern*, Altenburg 1787.

² W. Preyer, *Die Seele des Kindes*, Leipzig; tłum. H. W. Brown, *The Mind of the Child*, t. II, New York 1882.

³ N. Chomsky, M. Halle, *The sound pattern of English*, New York 1968.

1. Mowa dziecka

Mimo że język jest bardzo skomplikowanym systemem, zdecydowana większość dzieci uczy się go w sposób naturalny, nie potrzebując do tego specjalnych instrukcji. Należy jednak pamiętać, że istnieje wiele czynników, które warunkują ten proces. Stały się one źródłem wielu teorii dotyczących omawianego zagadnienia.

Z neurologicznego punktu widzenia dziecko przed szóstym miesiącem życia nie jest w stanie kontrolować swoich organów mowy. Dlatego też dźwięki wydawane w tym czasie nie są traktowane jako typowa mowa. Stanowią one jednak formę ćwiczeń przygotowujących organy mowy do ich właściwej, podstawowej funkcji. Ponadto rozwijające się gaworzenie ma wartość społeczną powiązaną z nagrodą w formie swoistego dialogu z dzieckiem. Bardzo ważne w tym kontekście jest spostrzeżenie, że zdrowe dziecko, które nie jest stymulowane do dalszego rozwoju mowy, przestaje gaworzyć.

Zjawiskiem, które szczególnie podkreślił Roman Jakobson⁴ jest fakt, że dzieci na całym świecie zaczynają wydawać takie same dźwięki mniej więcej w tym samym wieku i co ważniejsze, pojawiają się one w tej samej kolejności. Poglądy te przedstawił w jednej z najbardziej znanych i cenionych prac dotyczących nabywania języka, jak również jego dezintegracji – *Kindedersprache. Aphasie und allgemeine Lautgesetz* przetłumaczonej na język angielski i noszącej tytuł *Child Language, Aphasia and Phonological Universals*. Jakobson zaprezentował problemy poruszane przez wielu naukowców, jednakże uporządkował je, rozwinął i przedstawił w systematyczny sposób. Wywołało to wiele dyskusji i doprowadziło do dalszego rozwoju badań oraz obserwacji dotyczących nabywania i utraty języka. Należy podkreślić, że wiele idei Jakobsona zostało wielokrotnie podważonych i obecnie przedstawia się inne teorie dotyczące rozwoju mowy dziecka. Jednakże wspomniana praca była pierwszą, która starała się przedstawić rozwój mowy dziecka na tle różnych języków w sposób systematyczny. Ponadto niektóre elementy teorii Jakobsona są cenione do dziś.

Jakobson szczególnie cenił poglądy wielu badaczy dotyczące fonemu, m.in. polskich naukowców: Mrozińskiego, Kruszewskiego, Baudouina de Courtenay, Dłuskiej, jak również badaczy zagranicznych: szczególnie Szczerby, Trubeckiego i de Saussure’a.

2. Pojęcie fonemu

Fonem jest tworzony przez zespół cech dystynktywnych, które wyróżniają go od innych fonemów danego języka. Chociaż sam fonem nie przekazuje znaczenia, to ma na niego wpływ, gdyż zastąpienie w słowie jednego fonemu innym może powodować zmianę znaczenia.

Należy podkreślić, że zespół fonemów charakterystycznych dla danego języka nie pokrywa się z klasyfikacją fonemów w innym języku. Pewne różnice w wymawianiu *r* w języku polskim są tylko różną realizacją tego samego fonemu. Podobnie jest na przykład

⁴ R. Jakobson, *Child Language, Aphasia and Phonological Universals*, Mouton Publishers, The Hague 1968.

w języku francuskim. Jednak w języku arabskim różna realizacja *r* prowadzi do zmiany znaczenia wyrazów, ponieważ są one odrębnymi fonemami.

Ukształtowanie definicji fonemu jest uważane za punkt zwrotny w rozwoju metodologii badań dotyczących analizy mowy.

W pracy *Preliminaries to Speech Analysis* Romana Jakobsona, Gunnara Fanta i Morrisa Halle'a (1952) oraz w *Fundamentals of Language* Jakobsona i Halle'a z 1956 roku autorzy zwracali uwagę na znaczenie słów, które różnią się między sobą tylko jednym, opozycyjnym fonemem, tworząc opozycje fonologiczne. Jakobson docenił pogląd de Saussure'a, który uważał, że to nie fonem, lecz opozycja fonemów ma własności różnicujące⁵. Idea opozycji fonologicznych jest jednym z najważniejszych elementów teorii Jakobsona.

Teoria cech dystynktywnych nie tylko tłumaczy fonologiczne nabywanie języka, odbiór mowy, czy jej wytwarzanie, lecz także ułatwia zrozumienie procesu opóźnienia rozwoju mowy, utraty języka i jego ponownego nabywania. Tłumaczy ona również, w pewnym stopniu, trudności związane z uczeniem się języka obcego. Teoria cech dystynktywnych wyrosła ze strukturalizmu, który traktuje język jako strukturę zorganizowanych systemów tworzących kod komunikacji międzyludzkiej. Strukturaliści (Szkoła Praska) zmienili podejście do analizy języka. Zamiast tworzyć klasyfikacje dźwięków danego języka dążyli do porównawczego zestawiania dźwięków, a fonologia stała się jednym z głównych aspektów strukturalizmu językowego. Założenia Szkoły Praskiej (fonologicznej) zostały przedstawione przez N. S. Trubeckiego w *Grundzüge der Phonologie* (1939). W 1929 roku Koło Praskie przedstawiło odmienne podejścia do języka niż strukturalizm de Saussure'a. Język rozpatrywano jako zjawisko synchroniczne (stan języka w danym momencie rozwoju) i diachroniczne (ujęcie historyczne). Język przedstawiano jako system elementów tworzących podsystemy, oddziałujące na siebie, które należy badać i opisywać. Główne założenia Szkoły Praskiej zawierały elementy funkcjonalizmu i strukturalizmu. Funkcjonalizm podkreślał, że wszystkie składowe języka (fonemy, morfemy, słowa, zdania) realizują pewną funkcję. Natomiast strukturalizm zwracał uwagę na kontekst, a nie na elementy składowe badanych zjawisk.

Bardzo ważnymi osiągnięciami Szkoły Praskiej było oddzielenie fonetyki od fonologii, analiza systemu fonologicznego różnych języków, ustalenie uniwersalnych zasad fonologicznych, jak również przedstawienie definicji fonemu jako zespołu cech dystynktywnych odróżniających go od innych fonemów danego języka.

3. Kolejność nabywania opozycji wobec zróżnicowania systemów fonologicznych

W późnych latach XIX wieku niektórzy badacze prezentowali stanowisko, że dzieci nabywają dźwięki mowy zgodnie z „zasadą najmniejszego wysiłku”. Teoria ta została po raz pierwszy wspomniana przez Buffona, chociaż jest znana jako *Schultze's law of*

⁵ R. Jakobson, *Observations sur le classement phonologique des consonnes*, [w:] R. Jakobson (red.), *Selected Writings*, t. I, *Phonological Studies*, Mouton Publishers, The Hague 1962, s. 279.

*the succession of phonological development*⁶. Dotyczy ona kolejności pojawiania się głosek w rozwoju mowy dziecka. Według niej dzieci nabywają dźwięki zgodnie z zasadą najmniejszego wysiłku. Jakobson, jak też wielu innych badaczy, był przeciwny tej teorii. Uważał, że dziecko w początkowym etapie rozwoju języka jest w stanie wytworzyć dźwięki typowe dla wszystkich języków świata. Ponadto podkreślał, że to, co czyni dźwięki łatwiejszymi lub trudniejszymi do nauczenia się, jest związane ze sposobem, w jaki mózg odbiera różnice między nimi. Nabywane sekwencje fonologiczne realizują zasadę maksymalnego kontrastu. Podkreślał on też, że miejsce dźwięku w procesie nabywania go przez dziecko pokrywa się ze stopniem występowania tego dźwięku w językach świata. Zauważył również, że nabywanie jednych dźwięków warunkuje pojawienie się innych. Zaistnienie dźwięków welarnych oraz palatalnych jest poprzedzone występowaniem głosek wargowych i zębowych. Podobnie sytuacja ma się w większości języków świata (głoski wargowe i zębowe warunkują pojawienie się głosek palatalnych i welarnych). Bardzo ważny jest fakt, że ta zasada nie jest odwracalna. Oznacza to, że istnienie głosek wargowych i zębowych nie wymusza zaistnienia głosek welarnych lub palatalnych. Jako przykład Jakobson podaje języki Oceanii, Afryki i Ameryki Południowej, które nie posiadają dźwięków szczelinowych⁷.

Jakobson wyjaśnia, że głoski wargowe ([p], [b], [m]) i zębowe ([t], [d], [n]) różnią się bardziej dla ucha niż palatalne i welarne ([j], [tʃ], [k], [g]). Jest tak, ponieważ głoski wybuchowe potrzebują całkowitego zamknięcia dróg głosowych podczas ich realizacji, natomiast głoski szczelinowe ([f], [v], [s], [z]) tylko częściowego. Ten fakt czyni je mniej zróżnicowanymi od samogłosek, które są wytwarzane bez zamknięcia.

4. „Why mama and papa?”

Według Jakobsona kolejność fonologicznego nabywania języka przez dziecko jest stała. Różnice indywidualne pojawiają się, ponieważ tempo nabywania jest różne dla różnych dzieci. Powszechnie znany jest fakt, że dzieci do drugiego roku życia potrafią artykułować większość dźwięków języka ojczystego. Z drugiej strony często zdarzają się dzieci, których system fonologiczny języka pierwszego nie jest utrwalony nawet w początkowym wieku szkolnym.

Pierwszy etap rozwoju języka dziecka rozpoczyna się w momencie realizacji przez nie szerokiej samogłoski. Równolegle pojawia się nabywanie spółgłosek wybuchowych. W rezultacie pierwsza samogłoska to [a] i pierwsza spółgłoska to [p]. Spółgłoska ta następnie ulega rozszczepieniu na nosową [m], dając pierwsze słowa dziecka. Tym też tłumaczy się tytuł pracy Jakobsona „*Why mama and papa?*”⁸.

⁶ R. Jakobson, *Child Language, Aphasia...*, s. 21.

⁷ R. Jakobson, *Why „mama” and „papa”*, [w:] A. Bar-Adon, W. Leopold (red.), *Child Language: A Book of Readings*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, New York 1971, s. 11.

⁸ R. Jakobson, *Observations sur le classement phonologique des consonnes*, [w:] R. Jakobson (red.), *Selected Writings*, t. I, *Phonological Studies*, Mouton Publishers, Haga 1962.

Istotny jest fakt, że opozycje te istnieją we wszystkich językach świata, jeśli nie pojawiają się czynniki zewnętrzne, które zaburzają ten proces. Na przykład rytuał plemion afrykańskich, poprzez doprowadzenie do zmian anatomicznych, powoduje do zastępowanie głosek wargowych welarnymi⁹.

Po wymienionej pierwszej opozycji spółgłoskowej pojawia się pierwsza opozycja samogłoskowa, w której wąska samogłoska jest przeciwstawiana szerokiej (*papa – pipi*). Początkowo wąska, przednia samogłoska, np. [ɛ] pojawia się często jako wariant podstawowej samogłoski [a]. Realizacja tego dźwięku zazwyczaj odbywa się dwojako. Może przybrać postać *papa/pepe, tata/tete* lub [a] może pojawiać się po głosekach wargowych, natomiast [ɛ] po zębowych. Niektóre dzieci nie są w stanie wymówić głosek wargowych przed przednią samogłoską¹⁰. Następnie po rozdzieleniu dwóch wariantów samogłoskowych na dwa fonemy proces różnicowania jest silniejszy i [e] jest przekształcane w [i]. W rezultacie tych procesów pojawia się system trzech samogłosek. Stanowi to minimalny system samogłoskowy, który jest typowy dla większości języków na świecie. Pierwszy proces dotyczy trójkąta podstawowego, natomiast drugi liniowego systemu samogłosek. Na tym etapie stopień otwarcia dróg głosowych jest bardzo ważny. Różne samogłoski, które są wytwarzane w tym samym stopniu otwarcia funkcjonują jako warianty, tak więc nie zmieniają znaczenia. Mogą one również zależeć od przylegających spółgłosek (Hoyer, Bloch, Trubecki¹¹).

Podstawowe systemy: minimalny system samogłoskowy i minimalny system spółgłoskowy są charakteryzowane przez fonemy składające się z cech dystynktywnych.

W linearnym systemie samogłoskowym stopień otwarcia dróg głosowych jest istotną cechą. Samogłoska centralna jest porównywana z wąską jako samogłoska szeroka i jednocześnie z samogłoską szeroką jako samogłoska wąska. W podstawowym trójkącie samogłoskowym [u] jako wąska samogłoska jest kontrastowana z samogłoską [a] i jako welarna z samogłoską [i]. W systemie spółgłoskowym zasada opozycji jest realizowana dzięki [m], [p] oraz [t], gdzie [p] jest spółgłoską ustną, a [m] nosową. Ponadto [p] jest ustna, a [t] zębowa.

Pierwszy etap rozwoju mowy dziecka pojawia się, gdy zaistnieje różnica między samogłoskami i spółgłoskami. Ten podstawowy kontrast pozostaje u osób dotkniętych afazją nawet wtedy, gdy inne różnice w języku ulegają dezintegracji.

W rozwoju systemu fonologicznego, jak zauważa Ombredane, bezdźwięczność spółgłosek pojawia się przed dźwięcznością. Podobnie w językach świata, gdy nie istnieje opozycja dźwięczność/bezdźwięczność istnieją tylko głoski bezdźwięczne (Freund, za: Jakobson)¹².

Według Jakobsona relacja między samogłoskami i spółgłoskami może być rozpatrywana dwukierunkowo. Biorąc pod uwagę dwa niemieckie słowa *blau* i *flau* zauważył, że istnieje w nich relacja zastępowania między [b] i [f]¹³. Jakobson uważa, że relacja syn-

⁹ R. Jakobson, *Child Language, Aphasia...*, s. 48.

¹⁰ Ibidem, s. 49.

¹¹ Ibidem, s. 49.

¹² Ibidem, s. 70.

¹³ Ibidem.

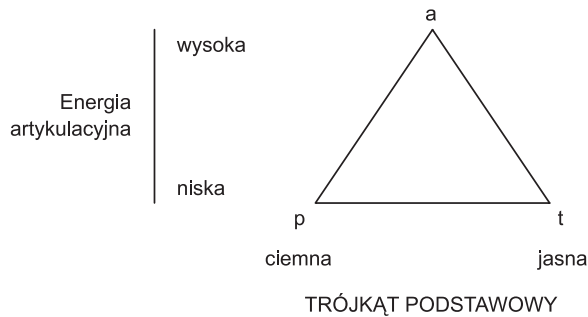
tagmatyczna powstaje przed paradygmatyczną w rozwoju języka dziecka. W rezultacie kontrast między spółgłoskami i samogłoskami pojawia się na osi syntagmatycznej. Gdy dźwięk wargowo-wybuchowy zostaje połączony z pierwszą samogłoską powstaje sylaba. W tym kontekście można zauważyć, że dźwięki wybuchowe i samogłoski wymieniają się w sylabie. Następnie pojawia się pierwsza opozycja paradygmatyczna (ustność i nosowość). Dochodzi do rozszczepienia spółgłoski w dwóch różnych kierunkach. Otwarta jama nosowa łączy się z zamkniętą jamą ustną i w rezultacie powstaje charakterystyczna głoska nosowa i wybuchowa. Samogłoski nosowe, będąc bardziej skomplikowanymi, pojawiają się jako ostatnie w rozwoju języka dziecka i konsekwentnie rzadko istnieją w językach świata. Co więcej, przeciwstawienie spółgłosek ustna – nosowa tworzy pierwszą paradygmatyczną opozycję i zanika jako jedna z ostatnich w afazji. Pierwsza fonologiczna opozycja jest bardzo ważna, ponieważ posiada znaczenie różnicujące. Ten etap rozwoju języka jest istotny w przedjęzykowym, dźwiękowym porozumiewaniu się dziecka. W tym czasie dźwiękowe wyrażanie niezadowolenia ma charakter płaczu z realizacją dźwięku podobną do głoski [a] lub może mieć charakter nosowego pomruku. Dzięki temu pojawia się różne wykorzystanie jamy ustnej i nosowej lub precyzyjniej, różne wykorzystanie jamy ustnej: niezamkniętej dla samogłosek i przymkniętej dla spółgłosek. Spółgłoska następnie jest rozszczepiana na głoskę ustną i nosową (lub prostą i unosowioną) w zależności od tego czy otwarta jama nosowa jest połączona z przymkniętą jamą ustną.

Nosowanie jest związane z wyrażaniem emocji u dziecka, natomiast zamknięcie kanału nosowego jest kojarzone z niskim poziomem emocji lub uspokojeniem. Spółgłoski nosowe w przeciwieństwie do ustnych wybuchowych są aktywną formą przekazywania emocji (wyrażaniem bólu, głodu, przywoływaniem opiekuna). Natomiast spółgłoski ustne wybuchowe, poprzez mniejszy udział w wyrażaniu emocji, są formą przejścia z wyrażania tych emocji do języka symbolicznego¹⁴.

5. Rozwój systemu fonologicznego

Jakobson, opisując system fonologiczny człowieka podkreślał, że rozwija się on poprzez wyłanianie się kolejnych opozycji. Forma wcześniejsza na skutek rozszczepienia tworzy dwie nowe formy. Warunkiem rozwoju struktury hierarchicznej jest przyswojenie wcześniejszej opozycji. W rozwoju mowy dziecka, jak już wspomniano, pierwsza pojawia się opozycja samogłoskowo-spółgłoskowa. Jest to sylaba [pa], która jest uniwersalna dla wszystkich języków świata. Kontrast, który tu istnieje dotyczy siły dźwięków. Do realizacji fonemu *p* potrzebna jest minimalna ilość energii artykulacyjnej, natomiast fonem *a* wymaga maksymalnego jej nakładu. Następnie rozdwojeniu ulega spółgłoska, dając opozycję ustna/ nosowa. Dochodzi tu do wykorzystania drugiej cechy dźwięku – wysokości. Uzyskuje się w ten sposób opozycję ciemna/jasna, gdzie [p] jest kontrastowane z [t]. Różnica w wysokości dźwięku jest realizowana przez zamknięcie i otwarcie jamy ustnej ([p] – wargowe, [t] – zębowe). Dzięki tym opozycjom uzyskuje się trójkąt podstawowy.

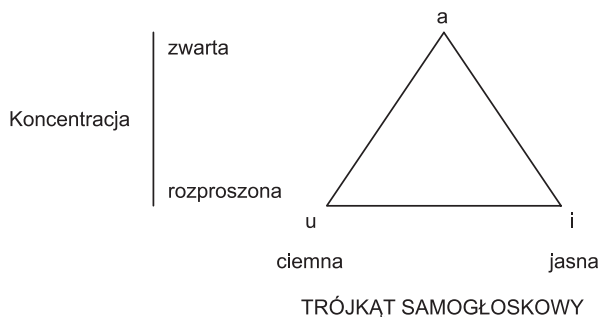
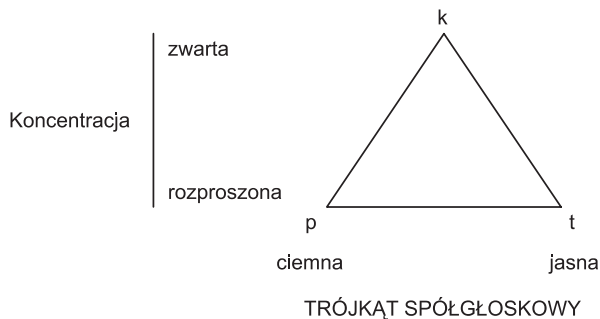
¹⁴ Ibidem, s. 73.

Trójkąt podstawowy

Źródło: według R. Jakobson, M. Halle, 1964: 92.

Dalszy rozwój następuje poprzez realizację opozycji zwarta/rozproszona. Dzięki tej opozycji spółgłoska [p] prowadzi do powstania [k], natomiast z samogłoski [a] wyodrębnia się [u]. Teraz samogłoski powtarzają wcześniejszą opozycję ciemna/jasna i kształtuje się samogłoska [i]. W taki sposób z trójkąta podstawowego opartego na opozycji: minimum/maksimum energii oraz wysokości: ciemna/jasna powstaje trójkąt spółgłoskowy i samogłoskowy¹⁵.

Trójkąt samogłoskowy i spółgłoskowy

Źródło: według R. Jakobson, M. Halle, 1964: 92.

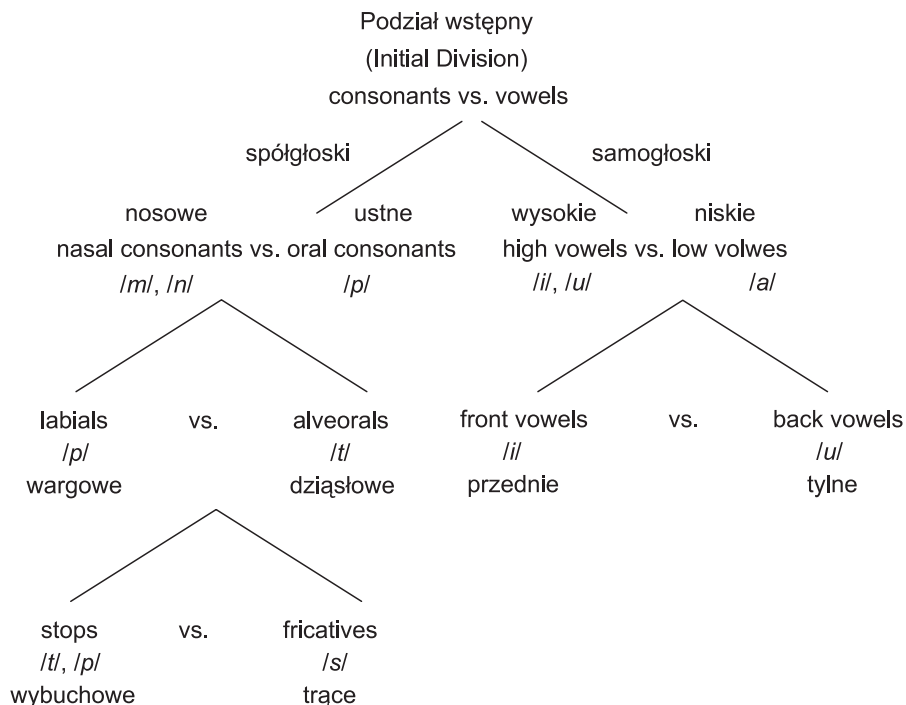
¹⁵ I. Kurcz, *Język i mowa*, [w:] T. Tomaszowski (red.), *Psychologia*, Warszawa 1977, s. 422–423.

Przedstawione systemy spółgłoskowy i samogłoskowy, będące etapami rozwoju mowy dziecka tworzą minimalny i jednocześnie uniwersalny system fonologiczny języków świata. Pozostałe opozycje budowane są na tych trójkątach i nie zawsze mają charakter uniwersalny. Na przykład opozycja dźwięczna–bezdźwięczna prowadzi do uzyskania par: *p–b*, *t–d*, *k–g*. Opozycja dźwięczna–bezdźwięczna ma charakter różnicujący np. w języku polskim. Natomiast w innych językach (np. w japońskim) nie spełnia takiej roli. Nie jest więc uniwersalna, lecz czasami prowadzi do powstania wariantów nowego fonemu. Oznacza to, że zamiana jednego fonemu na drugi (np. *p* na *b*) nie prowadzi do zmiany znaczenia.

6. Zakończenie

Mimo że wielu badaczy zajmowało się procesem nabywania języka przez dzieci, to Jakobson przedstawił spójną koncepcję zasad, które kierują tym rozwojem, a szczególnie systemem fonologicznym. Najważniejsza wydaje się zasada cech uniwersalnych istniejących we wszystkich językach na świecie. Według Jakobsona nabywanie fonemów odbywa się poprzez serię kontrastów. Pierwsze zróżnicowanie pojawia się między samogłoską i spółgłoską. Następnie spółgłoska jest rozszczepiana na ustną i nosową. Kolejny etap polega na wyróżnieniu spółgłoski dźwięcznej, w odróżnieniu do wargowej. Jako ostatnie pojawiają się spółgłoski trące, które wymagają stopniowego uwalniania strumienia powietrza, a nie zatrzymania i plosji jak w przypadku głosek wybuchowych. Schematyczny proces różnicowania fonemów zgodnie z założeniami Jakobsona przedstawił Daniel Kies z Department of English College of DuPage.

Generalnie opozycje istniejące we wszystkich językach na świecie pojawiają się jako pierwsze i jednocześnie są najtrwalsze. Oznacza to, że jako ostatnie ulegają rozpadowi w afazji. Pojawiające się opozycje są nabywane zgodnie z zasadą nieodwracalności: jeśli istnieją później nabywane opozycje, to znaczy, że muszą też istnieć opozycje wcześniej nabywane. Natomiast istnienie wcześniejszych opozycji nie wymusza pojawienia się następnych. Na przykład w większości języków na świecie istnieją spółgłoski przednie *p*, *t*, *m*, ale nie istnieją spółgłoski tylne *k*, *g*, *h*. Jednakże istnienie głosek tylnych w innych językach jest uwarunkowane wcześniejszym zaistnieniem głosek przednich. Ponadto spółgłoski, które istnieją w językach świata rzadko, pojawiają się w rozwoju fonologicznym języka dziecka jako ostatnie (na przykład *æ*, *q*, *ɛ*, *th*, *r*, *l*).

Źródło: D. Kies, Department of English, College of DuPage,
<http://papyr.com/hypertextbooks/grammar/lgdev.htm>.

Dzięki teorii cech dystynktywnych i opozycji fonologicznych możliwe jest przewidywanie procesu fonologicznego nabywania języka, odbioru i wytwarzania mowy, jak też zrozumienie różnych patologicznych zjawisk takich jak: opóźnienie rozwoju mowy, czy hierarchiczna dezintegracja języka w afazji oraz stopniowy proces jego odbudowy.

Zjawiska te obserwuję systematycznie w mojej pracy anglisty, logopedy i pedagoga. Osiągnięcia Jakobsona stały się inspiracją do przeprowadzenia przeze mnie badań dotyczących nabywania opozycji fonologicznych języka drugiego. Wyniki badań są w fazie opracowywania, a ich głównym celem jest określenie, czy etapy nabywania języka zaproponowane przez Jakobsona w odniesieniu do języka pierwszego są skorelowane z analogicznymi etapami w nabywaniu języka drugiego i jakie są ewentualne implikacje związane z metodyką nauczania języka obcego w zakresie fonetyki i fonologii.

Bibliografia

- Chomsky N., Halle M., *The sound pattern of English*, Harper & Row, New York 1968.
<http://papyr.com/hypertextbooks/grammar/lgdev.htm> [dostęp: 16.05.2010 r].
 Irwin O. C., Chen H. P., *Development 1963/1967*, Cambridge, Massachusetts 1946.

- Jakobson R., Halle M., *Fundamentals of Language*, Mouton Publishers, Haga 1956.
- Jakobson R., *Child Language, Aphasia and Phonological Universals*, Mouton Publishers, Haga, Paryż 1968.
- Jakobson R., *Why „mama” and „papa”*, [w:] A. Bar-Adon, W. Leopold (red.), *Child Language: A Book of Readings*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, Nowy Jork 1971.
- Jakobson R., *Observations sur le classement phonologique des consonnes*, [w:] Jakobson R. (red.), *Selected Writings*, t. I, *Phonological Studies*, Mouton Publishers, Haga 1962.
- Jakobson R., Fant G., Halle M., *Preliminaries to Speech Analysis: The Distinctive Features and Their Correlates*, MIT Press, 1952.
- Kurcz I., *Język i mowa*, [w:] Tomaszowski T. (red.), *Psychologia*, PWN, Warszawa 1977,
- Oller D. K. i in., *Infant Babbling and Speech*, „Journal of Child Language”, 1976, vol. 3, 1–12.
- Preyer W., *Die Seele des Kindes*, Leipzig 1882 (angielskie tłumaczenie: H. W. Brown, *The Mind of the Child*, II t., AppletonNew York 1888–1990).
- Saussure de F., *Kurs językoznawstwa ogólnego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
- Tiedemann D., *Beobachtungen über die Entwicklung der Seelenfähigkeiten bei Kindern*, Altenburg 1787.
- Trubetzkoy N. S., *Principles of Phonology*, University of California Press, Berkeley 1969 (originally published in German, 1939, as *Grundzüge der Phonologie*).